

УДК 378.637:371.13

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Тетяна Завгородня

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, 76018 Івано-Франківськ, Україна*

На підставі емпіричних даних, одержаних у процесі дослідження, проаналізовано стан політичної інформованості й участі у політичній діяльності студентів–майбутніх учителів загальноосвітньої школи першого ступеня, розуміння ними таких цінностей, як свобода вибору і відповідальність за нього, вміння бачити особливості їх виявлення в учнів різних вікових категорій і визначати шляхи їх ефективного формування.

Ключові слова: громадська активність, ціннісна орієнтація, відповідальність, свобода вибору, політична культура.

Успішна розбудова Української держави залежить від самосвідомості, самодостатності, незаангажованості, свободи мислення, наполегливої праці кожного молодого громадянина. З огляду на це вивчення цінностей сучасного студентства, яке розглядають як “соціальний нерв суспільства”, що є своєрідним “барометром” соціально-економічного та політичного стану суспільства, є актуальним. Об’єктом дослідження, яке ми проводили навесні 2005 р., стали молоді люди віком 20–30 років, які навчаються на двох останніх курсах педагогічних факультетів різних навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації. У дослідженні брало участь 370 осіб. Вибір саме цієї категорії респондентів був зумовлений як професійною належністю автора, так і міркуваннями, що ці люди вже проходили педагогічну практику, тобто брали безпосередню участь у виконанні функцій обраної професії, виконували конкретні соціальні ролі. Зважали й на те, що це той етап життя, коли “людина не тільки оволодіває різними соціальними ролями, але й формує свої соціальні очікування, створює систему ціннісних орієнтацій, інтересів, ідеалів, стає активним повноправним членом суспільства” [1, с. 43].

Водночас зроблений вибір пояснюється ще й тим, що “юнацький романтизм і максималізм, несприйняття “дорослого” скептицизму, загострені пошуки сенсу життя, характерні для цього віку абстрактні уявлення про “повинно” роблять молодь благодатним середовищем для пропагандистського впливу” [1, с. 42].

Проаналізуємо емпіричний матеріал, одержаний у процесі дослідження.

Активну участь майбутнього спеціаліста у розбудові громадянського суспільства стимулює політична інформованість, яка впливає на формування громадської активності студентів. Тим паче сьогодні, коли “відбувається активне утвердження демократичних засад в усіх секторах життєдіяльності українського суспільства”, а “ідеєю демократизації суспільних відносин проймають всі складові програми “Десять кроків назустріч людям”, “потребують демократизації всі складові освітньої галузі, де за принципами Болонського процесу студентство розглядається як партнер” [4, с. 12].

З метою визначення шляхів удосконалення роботи з підвищення їхньої громадської активності цікавим, на нашу думку, стало виявлення політичного обличчя сьогоденної студентської молоді. Результати пошуків, проведених із застосуванням таких методів науково-педагогічного дослідження, як анкетування, опитування, інтерв'ювання, спостереження, вивчення результатів творчих робіт, засвідчили, що 61% студентів постійно цікавляться політичними подіями, 26% – від випадку до випадку, а 13% – тільки тоді, “коли знають, що щось сталося”. Отже, майже кожний третій студент не цікавиться політичними подіями. Це означає, що їхній світогляд формується в умовах гострого дефіциту політичних знань, отже, “може стати сприятливим ґрунтом для поширення радикальних і екстремістських настроїв” [3]. Зауважимо, що ми не можемо стверджувати про цей факт тільки негативно, бо у відносно вільних суспільствах, коли зникає зовнішній примус до політичної діяльності, у людини є право не тільки говорити, але й мовчати. Під час проведення бесід, інтерв'ю з тими ж студентами 81% з них зазначили, що їхні думки далеко не завжди збігаються з політичними поглядами керівників держави, депутатів або представників різних партій; респонденти зауважили, що вони мають власні погляди. З одного боку, це заслуговує на підтримку: людина, безперечно, може мати свою думку стосовно тієї чи іншої політичної події. З іншого, насторожує той факт, що значна частина студентів, не маючи ґрунтовної політичної інформації, не спроможна об'єктивно оцінити те, що відбувається. А це означає, що політична інформація, як і наука, яка не є процесом, який постійно вдосконалюється, не є достатньою реальною цінністю. Наведені дані засвідчують недостатню сформованість у майбутніх учителів потреби постійно перебувати в центрі політичних проблем.

Сучасне українське суспільство акцентує на виявленні потенційних лідерів саме серед студентів, формування в них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом. Однак у педагогічній науці відомий факт, що виховати риси характеру людини можна тільки шляхом залучення її у відповідну діяльність. Як же це відбувається насправді? Щоб відповісти на це запитання, ми вивчили стан участі студентів у громадській роботі. На запитання “Чи займаєтесь Ви громадською роботою?” ми одержали тільки

20% позитивних відповідей. Дещо несподіваним виявився той факт, що з переходом студентів на старші курси показник їхньої участі в громадській роботі знижується. Якщо серед випускників шкіл 2005 року 53% були активними учасниками громадської роботи (2001 року цей показник становив відповідно 64%), то серед студентів 3-го курсу про участь у громадській роботі заявили близько 40% опитаних, 4-го – кожний п'ятий, а 5-го – 18%.

Невтішні результати вивчення участі майбутніх фахівців у політичній діяльності. Виявили, що тільки 5% респондентів беруть участь у цьому виді діяльності. Отже, можна стверджувати про політичну пасивність значної частини молоді, що, безперечно, гальмує запровадження розвиненої демократії в Україні.

Щоб визначити соціальний ідеал студентів, який найближчий для них, ми запропонували їм вибрати соціальну модель суспільства майбутнього: національно-самобутнє, ліберальне західного типу, християнське, комуністичне, демократичне, ніяке або власний варіант. Найпривабливішим виявилось демократичне суспільство. За нього студенти віддали 58% голосів; 31% респондентів обрали між національно-самобутнім і християнським ідеалами, християнській ідеї віддали перевагу 29% студентів. На підставі вищезазначених даних можна стверджувати про наявність певної тенденції зростання для молоді релігійних цінностей. Національно-самобутній ідеал, який не містив ніяких економічних, політичних та інших характеристик (крім однієї – унікальності, несхожості з іншими суспільствами) обрали лише 2% опитаних. Це є свідченням некритичного ставлення студентів до типу суспільства інших країн і настанови на їх копіювання. Водночас і свідченням того, що тип державного устрою не має для них принципового значення.

У цілому ж 11% опитаних (майже кожний дев'ятий) зазначили, що у них немає соціального ідеалу. Свідченням цього є також відповіді, наведені у газеті “Урядовий кур'єр”. На запитання “Що Вас турбує передусім” молоді люди назвали (подаємо за індексом тривожності у балах) таке: низькі доходи (3,45), немає перспективи (2,62), погані побутові умови (2,36), стосунки у сім'ї (2,28), погане здоров'я (2,21), немає вільного часу (2,05), перевтомленість (2,04), пияцтво одного з членів сім'ї (1,26) тощо [5].

Отже, для значної частини майбутніх педагогів характерна низька політична активність, немає єдності між відповідальністю за прийняті рішення, політичні ризики і свободи вибору, що ускладнюють запровадження демократичних суспільних норм. Саме ці молоді люди найлегше стають об'єктом різних політичних маніпуляцій.

Отже, сьогодні простежується тенденція переходу від єдиного ідеалу світогляду до плюралізму ідеологічних цінностей, що характерне для більшості сучасних розвинених суспільств. Такий стан можна пояснити неможливістю жорстокого контролю за засобами масової інформації,

наявністю різноманітних партій та організацій (які, як свідчать опитування, майже не впливають на формування соціального ідеалу молоді), посилення індивідуалізму, який є характерною рисою українців, що особливо помітно в період входження в ринкові відносини.

Загалом багатьом студентам притаманна соціальна пасивність. Це й підтверджують результати відповідей на запитання таке: “Плануючи своє майбутнє, ви сподіваєтесь на підтримку кого?” Зокрема, 61% опитаних зауважили “тільки на себе” (1996 року 88% старшокласників сподівалися на власні сили) [3]; тільки 12% сподіваються на підтримку держави, її органів влади; 2% мають надію на друзів, а кожний другий – батьків. На підставі наведених даних можна стверджувати про певну суперечність між песимізмом стосовно значення держави в майбутньому кожної особистості та її соціальною пасивністю.

Тенденція відчуження студентської молоді від політичного життя, зниження ролі в громадських організаціях, невисокий рівень політичної культури простежується на тлі порівняно високої адаптації до нових економічних умов.

У сучасних умовах демократизації українського суспільства, коли людині надано більше прав і свобод, безмежно зростає вимога виховання єдності свободи вибору і відповідальності майбутніх спеціалістів, зокрема і педагогів. Саме свобода вибору і відповідальність є значними духовними цінностями, що забезпечується близькістю права вибору людини, відповідальності й сфери громадської свідомості.

Аналіз одержаних даних засвідчив, що майже всі респонденти розуміють “свободу вибору” і “відповідальність” як цінності, декларативно зауважуючи, що вони повинні бути притаманними кожній людині. Розглядаючи таку моральну рису, як відповідальність, 61% опитаних зазначили, що це “вміння людини відповідати за свої вчинки”, а 7% розглядають це як “ставлення людини до певної справи”. У цілому відповіді можна вважати позитивними. “Свободу вибору” 44% респондентів розглядають як “власне рішення людини”, 32% – “здатність людини обирати максимально комфортне рішення”. Виникає запитання, як же співвідносяться власне комфортне рішення з прийнятими в суспільстві, в колективі нормами і законами? Відповіді студентів засвідчили, що вони ніяк не пов’язують ці категорії. На думку опитаних, “відповідальність – це риса, яка притаманна кожній людині, але не завжди люди думають про результати своїх вчинків” (Оксана, IV курс). Свободу вибору вона розуміє як “незалежність, самостійність у виборі думки, прийнятті рішень”. Отже, майбутній педагог не бачить, чим повинна керуватися людина у разі надання їй свободи вибору поведінки. Водночас 60% респондентів зауважили, що у житті надання свободи не пов’язано з відповідальністю людини. Свою думку вони

підтвердили такими прикладами: “батьки, турбуючись за дітей, виїжджають за кордон, у результаті діти залишаються без необхідного догляду, турботи про них”; “іноді людина має свободу, робить те, що бажає, не прогнозуючи негативних результатів”; “маючи свободу, деякі молоді люди починають „брати від життя все, бо живемо раз, не думаючи про результати своїх дій...”; “зробивши вибір на свою користь, інколи людина керується тільки своїм “я”, забуваючи про відповідальність перед іншими, родиною, друзями, державою...” та ін.

На запитання “Чи пов’язані ці дві категорії (свобода вибору і відповідальність)?” кожний третій студент впевнено відповідав, що “свобода передбачає, що людина може робити те, що їй подобається, хочеться, але за ці примхи треба відповідати”. Отже, стверджуючи, що надання свободи повинно завжди бути пов’язане з відповідальністю людини (відповідаючи на попередні запитання студенти не зазначали про взаємозв’язок цих категорій), вони не чітко уявляють кожну з цих категорій, часто зводять поняття “свобода вибору” до “свободи слова, думки”.

Жоден з респондентів не зміг описати особливості вияву свободи вибору молодшими школярами, об’єктами їхньої майбутньої роботи. Характерними були такі відповіді: “батьки повинні прислухатися до думок дитини і входити в її становище” (Оля); “надання можливості висловити свої думки, не побоюючись покарання, самостійний вибір дій...” (Тарас), “дати дитині можливість висловити свою думку” (Вікторія), “можливість кожної дитини вільно думати, діяти, спілкуватися” (Людмила) тощо.

Визначаючи умови, в яких найефективніше формується свобода вибору в єдності з відповідальністю, половина майбутніх учителів загальноосвітньої школи I ступеня назвали такі: “умови демократизації, гуманізації, взаєморозуміння”; “створення в оточуючому середовищі відчуття поваги, потреби, захищеності”; “життя без погроз і нав’язування дій...” Однак були й такі відповіді: “в навчанні”, “у ставленні до самого себе”. Як бачимо, всі відповіді загальні, жоден з респондентів не навів конкретних прикладів ефективного формування свободи вибору в єдності з відповідальністю. Кожний третій взагалі не намагався відповісти на це запитання.

Це підтверджують результати вивчення відповідей студентів про моральні риси, які вони хотіли б виробити чи вдосконалити в себе. Головно студенти для свого вдосконалення бажають виробити рішучість, наполегливість, терплячість, силу волі, стриманість, цілеспрямованість. І тільки 12% опитаних на друге чи третє місце поставили відповідальність. Одиниці студентів назвали такі риси як, уважність, працьовитість, зібраність, прямолінійність, вимогливість, стійкість, справедливість тощо.

Отже, переважна більшість студентської молоді із задоволенням сприймає можливість вільного вибору своїх дій, проте не завжди пам’ятає

про відповідальність за них. Одним із важливих завдань, що стоять перед вищими навчальними закладами сьогодні, є підвищення ролі студента “як об’єкта освітньої діяльності завдяки його участі у формуванні навчального плану, підвищення його відповідальності за результати навчання, самоорганізації власної освіти...” [2].

Наведені емпіричні дані дають можливість зробити висновок, що у підготовці майбутніх учителів початкових класів необхідно об’єднати діяльність викладачів різних кафедр (філософії, педагогіки, психології) для проведення цілеспрямованої роботи з ґрунтовного вивчення категоріального апарату, розгляду в єдності понять “свобода вибору” і “відповідальність”, особливостей їх вияву в учнів різних вікових категорій, виокремлення показників сформованості цих категорій у повсякденному житті дитини, визначення шляхів і умов ефективного формування таких важливих соціальних цінностей, без яких не може бути вільною людиною у демократичному суспільстві, яке інтегрується в європейський простір.

Отже, підвищення рівня вихованості свободи вибору в єдності з відповідальністю, політичної інформованості у поєднанні з участю у політичному житті суспільства, у розв’язанні повсякденних проблем сприятиме посиленню громадської активності майбутніх педагогів, отож вони будуть спроможні результативно вплинути на становлення соціального ідеалу своїх учнів.

1. *Волгогонов В., Паніна О., Малов О.* Ідеали сучасної молоді, яка навчається у вищих навчальних закладах // Вища освіта. 2002. №6. С. 42–54.

2. *Миколаєнко І.* Про основні завдання вищим навчальним закладам на 2005-2006 навчальний рік // Освіта України. 2005. № 61–62. С. 4.

3. *Слюсаревський М.* Проблеми політичного виховання молоді // Педагогічна газета. 1996. № 2. С. 1.

4. Студентське самоврядування як невід’ємна складова демократизації школи // Освіта України. 2005. № 59–60. С. 12–13.

5. Що хвилює молодь? // Урядовий кур’єр. 1996. 21 трав. С. 7.

VALUE DISPOSITIONS OF PROSPECTIVE TEACHERS**Tetyana Zavhorodnya**

*V. Stepanyk Pre-Carpathian National University
Shevchenko Str., 57, UA-76018 Ivano-Frankivs'k, Ukraine*

The article describes on the basis of empirical data of the research the level of political knowledge and political activity of the prospective teachers of the first degree secondary school. It defines their attitude to such values as freedom of choice and responsibility, and their ability to investigate the secondary school students' understanding of these values. It also outlines the ways and the ability to find the ways of their effective formation are described in the article.

Key words: public activity, values, responsibility, freedom of choice, political culture.

Стаття надійшла до редколегії 17.09.2005
Прийнята до друку 24.04.2006